

אבא קובנר

שליחותם של האחרונים

17.7.45

האמינו לי חברים, שלא ציפיתי לכך שלמחרת בואי הנה, אצטרך לעמוד לפני התכנסות שכזאת, שבה התאספה האקטיבה של הבריגאדה היהודית בציפיה לשמוע מפינו מי אנו ולהבין מה מביאים אנו עימנו. לא בקלות יעלה בידי לקיים את רצונכם לפרוש לפניכם את מהותנו הרוחנית, משום שלנגד עיני עוד צפות אותן תמונות ואותם מראות — והם חזקים מדי וחיים מדי — שהיו אותו כור שבו נלושה בבוע ובדם ועוצבה מהותנו הרוחנית. חיינו. הדבר שבפינו אינו סתם דיבור כי אם פירפורה של נשמה. וכאשר אני גאלץ למסור על כך, חייב אני לאזור כוח על-מנת שזה לא יפרוץ מתוכי בכל עוצמתו ההיולית, כי אם למצוא דרך להבנתכם, להשגתכם הנורמאלית.

מבקש אני שתאזינו לנו, כאילו היתה זו פגישתכם הראשונה אתנו, ללא משפטים קדומים. שכן יודע אני כי ידיעות קטועות ושמועות כבר הגיעו אליכם ויודע אני כי לא שמועה אחת ולא שליח אחד שינו ועיוותו את התמונה האמיתית על מחננו.

עוד לפני חודש לא תיארו לעצמנו כי נפגוש בדרכיה החריבות של אירופה בפיסת ארץ-ישראל. לפני חמישה חודשים לא האמנתי כי בדרכים השוממות עוד יתקבץ מחנה כה גדול של אחרוני הלוחמים מעשרות יערות וערים. לפני שנתיים לא האמין כמעט איש מאתנו שעוד ניפגש בכלל. רצינו אז כך למות. אך למות כך שנישאר חיים בזכרונכם. הם, האנשים לא חשבו כי יבלו את העת. ומה שנישארו בחיים — הרי רק סתם מיקרה הוא, אף כי לחמנו באויב עם נשק ביד. אומר אני „מיקרה“ ויודע בשביל מי זה עד היום ואולי עד עולם מיקרה מצער. וכאשר קרה הדבר ויצאנו מהיערות לחופש, חשב כל אחד מאתנו שהוא האחרון. שריד אחרון. וכל אחד כאב את יסורי האחרון, היחיד. אולם הנה נפגשנו והודות למעשה העקשני המשותף, הבקענו דרך לארץ-ישראל והתקבצנו בדרך מארצות כה רבות, מחורבות כה רבות. ואז התברר לנו שאסור לנו לבוא אל העולם כיחידים.

ועוד דבר, פגשנו לא רק אנשים משלנו, אודים מוצלים, כי אם בפעם הראשונה מזה שנים רבות, פגשנו ביישוב יהודי ראשון בחיים. את יהודי רומניה. ובפינו הוטח רוח-מרתפים צונן של יישוב החי לו כאילו דבר לא קרה, כמו לפני המבול, כמו לא היה המבול. כמו לא היה דבר מעולם פותח לו החנווני את חנותו

בְּוֹאֲקֶאֶרְשֵׁט. כמו לא קרה דבר, ממשיכים להשריץ ולדות, מצטערים בצער של נייר ושמחים בשימחה בת־חלוף. בטרם חציתי את הגבול הרומני, לא ידעתי כי שארית כה גדולה נותרה בחיים — 350 אלף יהודים. אך יחד עם שימחה ראשונית זו, לפגוש יהודים כה רבים, נתאבן ליבנו מתמיהה וכאב, בראותנו כי לא הרחק מקבר המיליונים, לא הרחק מטֶרְבְּלינְקָה ומאִידֶאֶנְק, על־פי התהום (שרק במיקרה לא בלעה את רומניה כולה) כך נותר בחיים וכך נראה יישוב יהודי. וקשה היה לנו לתפוס את פלא השלווה. קללת הקיפאון. והתנגשות זו עם יישוב יהודי חי ראשון זה ציווה לנו: אסור לנו לבוא לארץ־ישראל כשרידים בודדים, תלושים ועקורים. כל אחד וסיבלו. כל אחד וכאבו. עלינו לצאת מכאן מאוחדים, על־מנת שמה שעוד חי בתוכנו ושאסור לו שמקורו ייבש־יגווע משום חול־שתנו ומיעוטנו. אנו, האחרונים חייבים לבוא מאוחדים אל העם ורק כך להביא אל החיים היהודים שמהעבר ההוא את אמתנו התהומית, את אמונתנו, את חידושנו, את נסיוננו. זה נסיוננו הגדול אסור לו שייעלם ללא עיקבות. בימים ההם, כאשר הכל שקע, אנו ובתינו וילדינו ורובד אחרי רובד בלעתנו אדמת־החימר הלחה, לא ידענו אם ידוע לכם דבר־מה אודותינו, אם מגיעה אליכם זעקת גסיסתנו. אך היינו בטוחים כי במוקדם או במאוחר תדעו שאנחנו איננו. שרצחו אותנו. שחטו. נספינו. כי היעדרם של 6 מיליונים אינו יכול להישאר סוד כמוס זמן ממושך. כי תבוא שעת האמת, כאשר העולם היהודי יתוודע למיספרים וכמה כאובה היתה המחשבה כי אל תודעתכם יגיע היקפו של האסון, אך לעולם לא עומקו של האסון הלאומי הזה. לפניכם יתגלה הוד מותנו אך כמוסים יישארו חיי העם, כפי שהיו נוכח מבטו של המוות. כי הנורא בחורבן לא היה הרצח בלבד, כי אם החיים על מיפתן הדמים. ההשפלה. הנפילה. ליהפך לאבק עוד לפני המוות. ואילו לא נותרה כל שארית וגם האחרונים היו נשרפים בלהבות, היו המיליונים גוררים אתם לקבר לא רק את גוויותיהם כי אם אמת גדולה. והאמת על החיים ההם היא כה מלאה סיטים ומהותו של הרצח היא כה מרה, שאילו היה בי אפילו ניצוץ של תקווה, שכל זה כבר מאחורינו הייתי מצווה: להיאלם דום. שתחלוף עם האתמול אימת הזוועה. שתצמח מן הערפל האגדה. שתהיה האשליה — נחמה.

אך מה לעשות, כאשר בנשמתנו החולה, או בנשמתנו שנרפאה, אנו נושאים לא רק את תמונת העבר, כי אם גם את חזון המחר. ואנו חשים בכל חושינו את נשיפת המאכלת הקריבה. המאכלת האורבת בכל פינות אירופה, בכל דרכיה, בכל מרחביה. המאכלת החדשה נולדה בשדות מאִידֶאֶנְק, פֹּזְנָאר, טֶרְבְּלינְקָה, במקום שמיליונים מקרב עשרות עמים, ראו כיצד הדבר נעשה. באיזו קלות. באיזו פשטות. באיזו שלווה. המאכלת החדשה מקיצה באירופה החופשית, שבה רגש האשמה של מיליונים שותפים־לרצח הופך תודעה — עדיין לא מוחשת: כי מותר, כי כדאי. יודע אני — ושום הערכה פוליטית חכמה אחרת לא תשכנע אותי כי המלחמה הבאה אינה רחוקה, כי חלף כל התמורות באירופה היא ניצבת על הסף. ויודע אני, כי אחת היא מי שיפתח בה, ובלי הבדל מה תהיה

שליחותם של האחרונים

מהותה — דגלה של אותה מלחמה — יהיה צווארנו — צוואר כולנו. ובאלוהים, אני יכול להרהר בכך, שגם אתם וגם ילדיכם כך יילכו לעקידה ובאמרי אתם, אני חושב אתכם, חיילי תנועת השחרור שלנו, אני חושב על אודות אותם המיליונים האחרונים הקרובים והרחוקים. ובאמרי כך ללכת לעקידה, אינני חושב על כך שכולם יאחזו (וצריכים לאחוז) בנשק ולגלות התנגדות (גם זה!). אני חושב על משהו אחר. על משהו יותר.

**

כאשר בשבת ה־6 בספטמבר 1941 גירשו את יהודי וילנה אל הגיטו, כבר נעדרו מקהילת ירושלים־דליטא קרוב ל־30 אלף נפש. כ־20 אלף בערך כבר היו מוטלים ירועים, קבורים בפונאר, באותו הר וילנאי נאה, המכוסה יער ופרחים. כמעט איש מהם לא האמין ולא רצה להאמין באמת־הדמים של פונאר. וכאשר הצבא דחס את כל ההמון המיוסר, המעונה, הבוכה, אל תוך סימטאות הגיטו, לתוך אותם שבעה רחובות צרים ומסריחים ונעל מאחוריהם את החומות שהוקמו — נשמו פתאום הכל לרווחתה. הם השאירו מאחוריהם ימים של אימים ומגור ועתה ציפו למחסור, רעב, סבל, אך זכו עתה ליתר ביטחון — פחות פחדים. אך, שניתן לרצוח את כולם, את האלפים והרבבות. את הווילנאים, הקובנאים, הביאליסטוקאים, את הווארשאים, את המיליונים על נשיהם וטפם — בזאת לא רצה להאמין כמעט איש. מה היה הדבר הזה? האם סתם עיוורון?

להכות יהודי, לגזוז את זקנו — לכך היה די בקומץ סאדיסטים, אנשי ס.ס. אולם בשחיטה של מיליונים חייבים היו להשתתף מיליונים. מוכרחים היו להיות המוני רוצחים, אלפי שודדים, מיליוני צופים. ויהודי וילנה, שגורלם מונה להם להיותם הראשונים לעמוד בנסיון־הדמים, ראו לגד עיניהם לא רק את הקוזאקים של חמילניצקי, לא רק היידמאקים ולא רק את מפקד הגסטאפו שווינגנברג או את הדגנראט מה־"ס.ד." הרינג. כי אם גם את הד"ר פאלן ואת הד"ר מילר. ובקסרקטיני הגרמנים, שאליהם גורשו יהודים לעבודת כפייה, הם נפגשו גם עם פרולטארים מוודינג ועם רבים רבים מאותם 7 מיליונים אומרי ה־"לאו" וערב־השחיטה דיברו על עבודה, על חוק, על פילוסופיה, על אמנות, על אתגרים נוצרית. וזמן רב לא רצו יהודים להאמין שכל אלה מסוגלים להטיל רימונים בגופות ערומים של נערות צעירות, שהם מסוגלים להתאמן בקליעה לאברי־המין של נשים חיות וביום מן הימים לבוא ולפתות 400 ילדים יהודים, לצוות על אמותיהם להלבישם בבגדי־יום־טוב נקיים עם סרטים (דווקא סרטים) בצמותיהם, כדי להוליכם בפני ועדה רפואית ולאחר־מכן, יהיו עשרות רופאים בחלוקים לבנים, פושטים בעודם בחיים את עור פניהם כדי לרפא בו חיילים גרמנים פצועי־כוויות ולהשתיל בהם את עורם העדין של ילדי ישראל. כי עמוק בלב, בנשמה היהודית גואלת־העולמות, היתה מושרשת עמוק האמונה בתרבות, במצפון, במערב...

ושבועיים לאחר־מכן הקיפו בתייל את יהודי מינסק וכלאו אותם בגיטו. אלפי בני הנוער היהודי (והם כמעט שכבר שכחו יידיש) הביטו בתמיחה על החומה המלאכותית הזאת. הם ראו בה רק אמצאה פראית של כלבי הגסטאפו, שלא יהיה לה קיום משום שמן העבר השני חיים רבבות אחים שיחד אתם בנו את החומות העתיקות האיתנות. יחדיו לחמו לסוציאליזם. בעיר נשאר כמעט כל הנוער הקומסומולי, שלא הספיק לפנות את עצמו. ואלפי חברי המפלגה. והנה פרץ רעב כבד בגיטו ויהודי מינסק, שלא כיהודי פולין וליטא, לא ידעו לטכס עצה בימים קשים. הם נשברו מיד בימים הראשונים. ויותר מאשר בכל מקום אחר, שרר בגיטו מינסק הרעב. ומה שלא היה ביכולתם של מבוגרים — עשו הילדים, הנערים הצעירים. היו מתגנבים מתחת לתייל לעברו השני של הגיטו, אחרי לחם, אחרי תפודים. מעטים מהילדים חזרו. הם הלכו לחבריהם מבית־הספר, מן המועדון, בבקשת עזרה ומשם שוב לא חזרו. ההם הסגירו את חבריהם היהודים לידי הגסטאפו. אחרי־כן היו עומדים מדי יום סביב הגיטו קבוצות גברים ונשים, שאליהם היו מושטות מעבר התייל מזה ידיים בבקשת עזרה — אולם אלה שהתגנבו, וברצותם להציל את עצמם, חשו אל ידידיהם ומכריהם מאתמול והם ניספו עוד לפני שהגסטאפו אמר להשמידם. אלה לא היו מיקרים בודדים. זאת היתה שיטה.

את חלקם הגדול של יהודי מינסק, שניסו להציל את עצמם לא הגרמנים תפסו. הובילו אותם למוות, אנשים קרובים, הללו שיחד אתם בנו את מינסק. היהודים השוכבים בקבר־האחים של מינסק לא נפלו מן הכדור הגרמני בלבד. הם נכרתו מאמונתם, אמונה כה יקרה של שתי עשרות שנים, — באחוות־עמים וסולידאריות של מעצבי־חירות. באדם החדש. רוצה אני לספר על העיירה ק.

עיירה קטנה ברוסיה־הלבנה. עד היום ידוע בעולם על הגבורה היהודית בווארשה, וילנה, קראקוב. קשה לי להגיד האם באמת הללו הן הסמלים האמיתיים של תקופתנו. וארשה, שבה יצאו מאתיים גיבורים לקרב כאשר כבר הוצאו חצי מיליון יהודים מן הגיטו והובלו כצאן לטבח — ודאי שתיחרת בתולדות עם ישראל כפרק מזהיר על גיבורים יהודיים, אך לא של גבורת־עם. אך לא ידוע עוד בעולם על עשרות העיירות והכפרים, שבהם יהודים, מתוך אינסטינקט לאומי בריא — ראו את הסכנה ונחלצו לקרב הרבה יותר מוקדם. רבים יותר. הרבה יותר בריא.

עלינו לחפור ולהוציא את תולדותיהם הכמוסות של קברים נשכחים, כי שם יתגלו לפנינו תולדותיה של גבורה נדירה ושל הסבל האיום שעוד היום אינכם משערים אותו.

בראשית 1942, כאשר מאות אלפים יהודים בגיטאות שבערים הגדולות עוד חיו בשלוות האשליות, הבינו יהודי הגיטו בעיירה ק. את צו התקופה והתארגנו למאבק. התחילו לבקש מגע עם הפארטיזאנים. בעמל רב עלה בידי קבוצה של צעירים ליצור מגע עם פארטיזאנים שכמעט לא היו עוד אז בנמצא. זאת היתה קבוצת הפארטיזאנים של לויטנאנט ציגאנקוב.

שליחותם של האחרונים

בין ארבעת הנציגים היהודים, שהתקשרו עם הפארטיזאנים, היה גם הבחור לייב וו. אחד הפארטיזאנים המוכשרים והאמיצים ביותר. למפקד ציגאנקוב חסרו נשק ותחמושת. והוא ציווה על היהודים קודם-כל להגיש נשק בשביל הפארטיזאנים שלו ורק לאחר זה יקבלם ליער. היהודים חזרו לגיטו ושם סחבו מהגרמנים נשק, תחמושת וראדיו והעמידום לרשות הפארטיזאנים. ואז הוא פקד עליהם שוב לחזור ולהביא תרופות. הם חזרו והביאו אחר-כך תרופות ושוב שלחו אותם להביא נשק. וכשהגיע היום והיהודים הרגישו כי המוות כבר אורב להם על הסף קמו והלכו אל היער, נכונים עם נשקם אל הפארטיזאנים שלהם. באותו ערב עצמו שבו תגיעו אל ה"אוטריאד" (מחלקה), הוקפו לפי פקודת המפקד: חיפשו בכליהם ונטלו מהם את נשקם. את שעוניהם. הסירו מעליהם את מעיליהם, פשטו מהם את בגדיהם עד ללבנים וציוו עליהם לחזור לגיטו להביא נשק חדש. ותוך כדי כך הזהירו אותם: "זכרו יהודים, אם לא תחזרו ותביאו נשק, נבוא אנחנו אליכם, אל הגיטו, ונשים לכם קץ"...

היהודים שבו אל הגיטו ושוב לא חזרו עוד. חיכה להם השוחט.

בקבר-האחים שבעיירה ק. מונחות לא רק גוויותיהם הירויות, קבור שם באפר אומץ-הנשרים של ראשוני הלוחמים ואחרית אמונתם ואחריתם של ידידות שכזו. מי יודע מה עשויים היו להוכיח בחייהם אלה הגיבורים הנכרתים. ואני נזכר במכתבו של יוסף מיערות נ.

יוסף (גלאזמאן) היה חבר במטה ה-פ.פ.א. — האירגון היהודי הלוחם. ביולי 1943, אחרי יום קרב-הדמים (16 ביולי) בגיטו, יצא הוא עם קבוצה מלוחמינו אל היער. באחד ממכתביו כותב הוא לי: "יצרנו פה פלוגה עברית. הנני מפקד המטה. אני מקווה שאנחנו בקרוב ניהפך לגדוד עברי עושה היל. לו היו כאן כל אנשינו מה-פ.פ.א. עם כל נשקנו היינו מראים נפלאות בקרב ונקמה"...

יוסף היה לא רק לוחם כי אם גם חולם. אולם זה היה חלומו האחרון. שבועיים לאחר-מכן, כתוצאה מרדיפות אנטישמיות, שברו את הפלוגה היהודית. ב-25.9.43 התחיל מסע-העונשין הגרמני הגדול על יער הפארטיזאנים. הפלוגות עזבו את היער. יוסף עם קבוצה של 17 ממיטב לוחמיו הופרדו ברגע האחרון מן הפלוגה הלא-יהודית ונשלחו ללא הוראות, ללא מפה, ללא כיוון וללא מצפן. זאת היתה דרכם האחרונה. הם נלכדו בכיתור ונפלו כולם בקרב. בפאת יערות ואראפאייב — קיברם; ובקבר חלום רמוס על אחוות-לוחמים, אמונה נכזבת באחוות-הנשק.

לא היינו מוכנים לעמוד מול גורלנו. לא היינו מוכנים באירגוננו החברתי הפנימי, לא בעמידתנו, לא באמונותינו.

אני נזכר במה צריכים היו לעמוד שליחינו מה-פ.פ.א. שנשלחו מגיטו וילנה לגיטו ביאליסטוק כדי לארגן שם את המאבק. וילנה כבר שנתה אז דם, אולם בביאליסטוק עוד חיו בשלווה 40 אלף נפשות. בגיטו הוקמו מאות בתי-מלאכה ובתי-חרושת. בתי-חרושת חדשים גדולים בגיטו. וכאשר באו חברינו אל "זקן-היהודים" וביקשו לשכנע אותו בהכרח להתכונן להתנגדות, ליגלג עליהם. ולא

היה זה סתם יהודי. זה היה יהודי משלנו. עסקן יהודי ותיק. הוא ראה בהם חוזים הבאים לסכן את קיומם הבטוח של אלפי יהודים. וכאשר הם הזהירו אותן שילמד לקח מווילנה, הוא הבטיח להם כי את גיטו ביאליסטוק הגרמנים לא ישמידו. הם זקוקים לבתי-החרושת המהווים לגביהם גורם כלכלי חשוב ביותר — ועל ארבעים אלף היהודים הללו אין מאיימת כל סכנה. לוחמינו ירדו למחתרת והתחילו לערער אמונה זו — מדוע? כי אמונה זו היתה אמונה משל ח. אמונה משלה בגורם „השקט” ושקט בתקופה של נסיון גורלי — פירושו להיות מולך שולל. פירושו בגידה בעצמך. והמנהיג, שמבחינה סובייקטיבית, יכול היה להיות ישר ובעל הכוונות הטובות ביותר לסייע ליהודים, מבחינה אובייקטיבית, היה מתעה.

ראיתי בבוקאקסט על קירו של מועדון-נוער, לוח-זיכרון ללוחמי-הגיטו. הסתכלתי בלוח שעל הקיר והקשבתי אל האנשים שבין הקירות: אל דיבורם, אל הגיגם, אל הרגשתם. וחשתי כי על הקיר תלוייה אך מצבה ולא יותר. והעבר אסור לו שיישאר רק זכר, רק מצבה, ולא תזכורת רבתי.

ועל כן אך רצון אחד פועם בקירבנו. ככל שאנו מעטים וככל שאין נעדרת מתוכנו האישיות — חייבים אנו להביא לתודעת העם את הנסיון, להחדיר ביישובים היהודים הקפואים במלוא תבל, אי-שקט רב ועמוק. ראינו במלחמה זו עמים אחרים בהתגוננות ואת העם היהודי. ראינו כיצד 7 המיליונים עמדו בנסיון הגדול וכמה שֶׁבֶר והתמוטטות היו בחיים שבטרם מוות.

מיליונים עמדו על פי התהום. מאות ראו אותה. רק עשרות הבינו אותה, וכיום — רק בודדים יכולים לזכור.

וכאשר אנו מתקרבים לנסיון אכזרי חדש, העלול לבוא עלינו בפרץ של גופרית ודם, מענה אותך רק שאלה אחת: האם אין אנו הולכים מול גורלנו באותה אוזלת-יד — ושמא עוד יותר רבה — מאשר הניספים?

מאותו ליל-עוויות ראשון בגיטו וילנה נזכר אני בְּלִיג קלמנוביץ'. קלמנוביץ' היתה לו נשמה יהודית גדולה. היה זה לילה כחול וצלול. הגיטו על שבע סימטותיו הצרות היה דחוס אנשים ונשים, זקן וטף. על כל המדרגות, המרתפים והחורים. כולם ישנו. גם ברחוב היו שרועות מאות גופות. קלמנוביץ' ירד לרחוב וראה כיצד מפרכסת אשה זקנה בהתקף של חולי-נופלים. והוא הושיט את ידו בכיוון ההוא ואמר: „רואים אתם, כך מפרכס העם היהודי בעווית”. קלמנוביץ' עוד האמין אז כי העם היהודי (אולי לא אנחנו) ייצא מחוזק מייסוריו. הוא לא ראה כי פירוש הדבר אינו יסורים בלבד, לא רק סבל, כי אם גם השמדה פיזית כללית.

הם אינם עוד. נשארו רק אנחנו. ובליבנו מפרפרת שאלה: האם תבוא מן החורבן יתר עוצמה, או שמא היה זה אסון, אשר יפורר אותנו לאבק עד תוכם.

שליחותם של האחרונים

ואנו רוצים לפתוח בחשבון הנפש, לא של יחיד, לא של מפלגה, חשבון הנפש של אמונות, שנקרעו מאתנו באותה תהום. ומי שרוצה לראות בנו את מבקריה של אידיאולוגיה זו או אחרת, של מפלגה זו או אחרת, יבין אותנו לא-נכון, לא-נכון עד כדי כאב. כוח-שיכנוענו אינו בידיעתנו כי אם בעדותנו. הגורל העמידנו שם, במקום שאיש עוד לא עמד — על פי תהום החיים ותהום הדורות. פנים-אל-פנים עם הזוועה ראינו את האמת בעירומה. את היסוד. ונדמה לי כי הבינונו זאת. הבינונו את הכל.

אך כיצד מעבירים זאת אל ליבותיו של דור שלא חי את כל אלה, לדור, אשר אולי מחוץ ליישוב בארץ-ישראל הוא כדור שמלפני המבול? לכל אלה יהיו הדברים הללו רק מושגים.

הגיעה אלינו הבשורה הגדולה מן הארץ. בשורת החיים והפריחה, של תוכניות בנייה גדולות של מולדתנו. אנו עומדים בגיזרה-הדראמאטית במאבק להצלת העם. אך כיצד נשיג זאת עד לשואה הבאה?

מי יהיה נושא הבנייה העצומה החייבת לבוא? המידבר השחור של אמריקה? רומניה, הונגאריה, צ'כיה, איטליה? מאות האלפים הללו לא יהיו עד מהרה חלוצים חדשים של הבנייה היהודית.

גם שרידי החורבן באירופה, מן המחנות ומן הגיטאות — הללו אינם בחינת ציבוריות. זאת היא תופעה חברתית חדשה למדי ואין למדוד אותה, באותה מידה שבה היינו מודדים אי-פעם ציבוריות יהודית.

כיצד יצילו את אחרוני-המונים, העקורים מכל המולדות, הנמצאים כיום בכל רחבי אירופה בנדידת-סיוטים רבתי? ומי איפה יציל את היישובים היהודיים הסומים וקפואים עדיין בעבר השני ושטרם הבינו כי הם חייבים להציל את עצמם. הרבה החלטות גדולות אינן נתונות בידינו, על הרבה מגורלנו אין לנו שליטה, אך המעט התלוי בנו הוא להפוך את הטראגדיה היהודית מים של דמעות ודם לכוח בעל עוצמה מהפכנית, שתנועת-השיחרור שלנו תקיף את כל חייו של העם ששרד, ותאציל עליו במטרה אחת גדולה ודחופה: הצלה.

אנו רוצים לבוא לארץ-ישראל, אל היישוב — ובכוח שיכנוענו, בכוח אי-השקט שבנו, בכוח תחושת הסכנה המרחפת עלינו והצפונה גם בתוכנו — לשנות את דרך המחשבה.

לשנות את דרך ההבנה שגם היא בחלקה הגדול פרי התלישות, הריחוק וההתנכרות.

שני אסונות קרו לנו. אסון החורבן, אסון 6 המיליונים, כריתתו של החינוך באברי-העם. האסון השני הוא בכך שבין אירופה וארץ-ישראל משתרע ים אפל, שמעליו חדלו לעבור שיירות-העולים. אילו באותן שנות הרצח היו מגיעות לא רק ידיעות תלושות, כי אם גם אוניה אחרי אוניה ובהם רבבות נמלטים מכל גיאיות ההריגה, כי אז היו בבואם, במהותם, בזעמם, מביאים בלי ספק משהו לתוך

היישוב. אינני יודע מה היה משתנה אז, אינני יודע אלו תוצאות היה זרם-כזה-של-זוועה מביא אתו אבל אחת יודע אני כי משהו היה משתנה. היישוב חייב כיום להבין את משימתו הטראגית החדשה, לא העם יציל את הארץ — רק היישוב חייב להציל את העם. רוצה אני להאמין כי נכונות למשימה זו קיימת ביישוב במלוא המידה אך האם קיימות גם הדרכים? האם מבינים שם כי רק בשיטות השיגרתיות של חינוך, של החינוך היפה והטוב ביותר, לא תתמלא שליחותה של התקופה. במקביל להתנדבות, לחלוציות, יש להבקיע דרך רחבה שבה יוכלו ללכת כולם, כל היהודים ששוב אין קרקע תחת רגליהם, כל ההמונים, בין שהם מוכנים ובין שאינם מוכנים. הכשרתם צריכה להיעשות אחרת ובמקום אחר. העלייה כיום היא היציאה הגדולה. גדידה רבתי איננה נדידת-עם.

נדידת-העם חייבת להיות לתנועת-עם בעל עוצמה, בעלת היקף, בעלת מיסגרות. אין להסתפק בסיוע בלבד. את התקסס הבלתי-נראה יש לעצב, ולעצבו בהיקף חדש לגמרי, באמצעים אחרים שיהיו תואמים את מציאות-העם החדשה, מציאות התלישות הרבה והפרועה. כדי להגשים את המשימה הגורלית יש להגיע לידי ריכוז כל הכוחות היוצרים והבונים בעם היהודי במאבקם לקיומם, במאבקם להיות במולדתם.

עלידי הבנת האסון שבעבר ותחושת הסכנה יש להגיע לאחדות-נשמה של העם היהודי — כתנאי ראשון להתגוננותו הלאומית. יודע אני כי הפיצול הקיים ביישוב יש לו שורשים אובייקטיביים משלו, אך יודע אני גם כי פיצול היתר בעיתות כיליונה של יהדות אירופה — הוא תופעה חולנית, ספיח של הניכור והתלישות ממחותו של החורבן.

אין אנו סבורים כי בסיסמת האיחוד, נאחה מיד את הקרעים. אין אנו חושבים לפתוח במאבק נגד מפלגה ומפלגות, אולם אנו רוצים שיקום מעשה-ההצלה של העם שיישא בתוכו גרעינים של התקשרות רבה ועמוקה ביותר שבהכרח תוליך לאחדות שכזאת.

זהו הדגל-הרוחני והתורה שעליה צמח רעיון „חטיבת שרידי מזרח אירופה“, שצריכה להקיף את כולם בדרך הרחבה של תנועת הצלה, שיחרור והשתרשות.

כל עלייה הביאה אתה לא רק תוספת ידיים עובדות ואנשים, כי אם גם ערכים רוחניים בלעדיים שנקלטו במציאות הארצישראלית, והביאו אתם הפראה חדשה, כוח רוחני חדש.

אנו נבוא ארצה ונצטרך להיטמע בשפה, בתרבות, בעבודה — אך נישאר באורח-מחשבתנו הייחודי, שהתחשל בנסיון העקשני הגדול ביותר, הנסיון הגדול. ככל שמעטים אנו נעמוד בו ונישא בו.

SUMMARY

In the beginning of this issue we bring original testimony by *Abba Kovner* and *Jitzhak Zuckerman* as noted down immediately after liberation. It bears the fresh impression of their encounter with a world that never knew the real meaning of the disaster and the feelings of Jews in the days of suffering and depression. These words have been published before — in part — but to-day only the few are aware of their existence.

We have thought fit to print this testimony at the occasion of the 30th anniversary of the uprising of the ghettos.

We print the essence of the testimony by *Shmuel Ron (Rosenzweig)* an underground fighter from Zaglembia. This testimony describes in detail the period of growth of the underground in the towns of Zaglembia — Bendin — Sosnovic, the beginnings of the Jewish Fighting Organization in these places and attempts to realize armed resistance.

The chapters describing the underground outside the ghetto, the smuggling of Jews across the Slovakian border and the existence of clandestine Jewish cells, is of special interest. The Zaglembia underground had to operate in territory officially annexed to the German Reich, a fact which still further complicated the relations between Jews and Poles. The document throws light on the background of these relations and depicts many live scenes that give them reality.

In the research column we bring a paper by *Helmut Eschwege* on the activities of single Jews and of Jewish groups within the German Reich. Eschwege, a German-Jewish research worker, living in East Germany, has collected a wealth of material from German archives; He has used testimony and published written material to produce a substantiated and, as far as possible, broad description of Jewish resistance in Germany. Putting together the many names and activities carried out, we learn that Jews took a fair share in the German resistance movement that, on the whole, did not distinguish itself neither by its scope, its energy or its ability to act.

Eschwege sees fit to stress the anti-Nazi activities of any Jew, without regard to his political affiliation or his motivation.

As Eschwege is writing in East Germany he was able to unearth a great deal of information on Jews in the politically radical camp (Social-democrats and Communists), yet he does